

Çin'in Tang Dönemi İpek Yolu Yönetim Stratejisinde Geçiş İzni Sistemi: “Guosuo Zhidu (过所制度)”*

China Tang Dynasty Silk Road Governance Strategy: “Guosuo System (过所制度)”

Sema GÖKENÇ GÜLEZ

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Dr. Öğr. Üyesi Sema GÖKENÇ GÜLEZ

Neşehir Hacı Bektaş
Üniversitesi <https://ror.org/019jds967>

Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyat
Bölümü, Neşehir, Türkiye

ORCID: [0000-0002-1787-9328](https://orcid.org/0000-0002-1787-9328)

e-mail: semagokenc@gmail.com

Başvuru/Submitted: 20.04.2023

Kabul/Accepted: 20.06.2023

Atf: Gökenç Gülez, Sema, “Çin'in Tang Dönemi İpek Yolu Yönetim Stratejisinde Geçiş İzni Sistemi: “Guosuo Zhidu (过所制度)”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, C. 6/1 (Haziran 2023), s. 411-426.

Citation: Gökenç Gülez, Sema, “China Tang Dynasty Silk Road Governance Strategy: “Guosuo System (过所制度)”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, C. 6/1 (June 2023), p. 411-426.

Öz– Çin, Batı Han Hanedanlığı döneminden itibaren yöneldiği Batı Bölgesi'nde İpek Yolu güzergâhlarını ve bu güzergâh üzerindeki ticari faaliyetleri kontrol altına almak amacıyla birtakım stratejiler oluşturmuştur. Tang döneminde imparator Gaozu'nun sınır bölgelerinde faaliyete başlamasının ardından tahta geçen İmparator Tai Zong Göktürklere karşı Batı Bölgesi'nde faal bir politika izlemiştir. İmparator Tai Zong'un Anxi Genel Valilik merkezi ve dört garnizonu kurması ile Batı Bölgesi'ne nüfuz etmeyi ve ticari faaliyetlerin yönetimini tek bir merkeze bağlamayı amaçlamıştır. Bu kapsamda İpek Yolu güzergâhlarında kurduğu geçiş izni sistemi; bu hat üzerinde ticaret yapan tüccar ve kervanların geçiş izninin olduğunu gösteren bir belgedir. Bu çalışmanın amacı Çin'in Batı Bölgesi politikasını irdeleyerek, bu politika kapsamında İpek Yolu güzergâhı üzerinde hanedanlığın uyguladığı geçiş izni sistemini ve bu sistemin İpek Yolu ticareti açısından anlamını incelemektir. Bu amaçla çalışmada; Çin tarihi kaynakları ve Çinli araştırmacıların çalışmaları çerçevesinde, İmparator Han Wu Di dönemindeki Batı Bölgesi ele alınarak, Tang Hanedanlığı Batı Bölgesi stratejisi, hanedanlığın ticaret yönetmeliği kapsamında güzergâh üzerinde kurduğu geçiş izni sistemi ve bu sisteminin ticaret faaliyetlerine olan etkileri incelenmiştir. Tang dönemi geçiş izni sistemi ile İpek Yolu güzergâhındaki ticari faaliyetlerin hanedanlığın ticaret yönetmeliğine göre yürütüldüğü, aynı zamanda bu sistemin ticari faaliyetlerin güvenli bir platform üzerinde gerçekleştirilmesini sağlayarak, İpek Yolu ticaretinin gelişmesine katkı sağladığı sonucu çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler– Tang Dönemi İpek Yolu Stratejisi, Guosuo Geçiş İzni Sistemi, Guosuo Belgesi, Tang Hanedanlığı Batı Bölgesi.

Abstract – China adopted various strategies to control the Silk Road routes and the trading activities in the Western Region, that focused since Western Han Dynasty. Emperor Tai Zong implemented an active policy in the Western Region, particularly against the Göktürks, by establishing the Governor-General's headquarters with Anxi as its center. Furthermore, four garrisons were established to facilitate penetration into the Western Region and centralize the management of commercial activities. The pass system which was implemented with scope of Western Region policy, granted permission for merchants and caravans engaged in trade along route. This study aims to examine China's Western Region policy and analyze the significance of the pass system within the context of Silk Road trade in Tang Dynasty. The study explores Chinese historical sources and research conducted by Chinese scholars to investigate the Western Region during Han Wu Di's reign, the Tang Dynasty's strategy concerning the Western Region, the pass system established to regulate trade under the dynasty, and the impact of this system on trade activities. The findings reveal that the Tang Dynasty, through the pass system, exerted exclusive authority over Silk Road commerce, ensuring adherence to trade regulations and promoting secure trade practices, thereby fostering the development of Silk Road trade.

Keywords– Tang Dynasty Silk Road Strategy, Guosuo Pass Permit System, Guosuo Certificate, Tang Dynasty Western Region Strategy.

* Bu çalışma, 20.12.2019 tarihinde savunulan “Çin kaynaklarında Tang Hanedanlığı Dönemi Anxi (Kuça) Genel Valiliği ve Antik İpek Yolu'na Etkileri” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

EXTENDED ABSTRACT

During the Tang Dynasty, China experienced many developments in policy, literature, culture and also Tang Dynasty had intense interaction with foreign nations during this period. In this period, China followed strategies for the Western Region, which it has focused on since the Western Han Dynasty. In this context, in order to control ancient Silk Road routes and trading activities on these routes, Tang Dynasty had taken some measures. In order to ensure trading activities safely conduct and maintain control over the trading had implemented the guosuo system. The implementation of the guosuo system ensured the trading in a safe environment and also promoted the development of trading between different nations. In this study, the Silk Road management strategy of the Tang Dynasty will be discussed and the guosuo system that implemented on the Silk Road routes will be examined in the context of Chinese sources.

China has focused on the region called the Western Region (西域) in Chinese historical records since the period of the Western Han Dynasty (西汉朝 · (206 BC - 25 AD). has attracted the attention of not only China but also nations such as Göktürks, Tibetan and Arab. During the Western Han Dynasty, the emperor Han Wu Di (汉武帝) sent an envoy named Zhang Qian (张骞) to the region as part of the Western Region strategy. As a result of his travels to the Western Region, he presented the Western Region report to the emperor. The report presented by Zhang Qian enabled China to understand the Western Region, the nations it was foreign to before, and the relations of the nations with each other, and China's strategy in this direction. Travels to the Western Region enabled China to be included in the existing Silk Road routes, and China's commercial and cultural interactions with other nations also started. The Tang Dynasty (618-904 AD) was a period in which many different developments were experienced in the economic, political and cultural fields in China. In this period, China followed strategies to expand its borders and control the commercial activities on the Silk Road route, and as a result, to control the Western Region. In this context, various administrative units were established in the region, which is the intersection point of Silk Road routes. During this period, China was in the struggle for control of the Silk Road routes with the Göktürks, Tibetan nations, and for this reason, the Silk Road routes were under the control of different nations at different times. China adopted various strategies to control the Silk Road routes and the trading activities in the Western Region, that focused since Western Han Dynasty. Emperor Tai Zong implemented an active policy in the Western Region, particularly against the Göktürks, by establishing the Governor-General's headquarters with Anxi as its center. Furthermore, four garrisons were established to facilitate penetration into the Western Region and centralize the management of commercial activities. In addition to establishing administrative structures in the region in the process of controlling the Silk Road routes, China also established postal organizations (驿站), watchtowers (烽燧) along the route and implemented a system such as pass permission (过所制度) depending on political and commercial reasons. The guosuo system on Silk Road routes, which started during the Han Dynasty, continued to be applied during the Tang Dynasty as well. This period is a period when trade was carried out intensively on the Silk Road route. Therefore, in that period, the Tang Dynasty not only established administrative structures in the region, but also implemented the transit permit system in order to control the trade on the Silk Road route and at the same time ensure the safe trade on this route. The pass system, which the Tang Dynasty received under the Western Region administration, ensured the safety of the caravans trading on this line and encouraged the development of trade, traders traded safely and events such as theft and looting were prevented with the pass permit system. For this reason, the implementation of the pass system during the Tang Dynasty was very important in ensuring the safety of people and goods on the Silk Road line. The measures taken by the Tang Dynasty on the Silk Road route played an important role in the transportation of goods belonging to the different nations between east and west. While different nations

brought their unique goods to China, China's silk and woven fabrics reached as far as the west through traders. The safe realization activities on the Silk Road route contributed to the development of trading.

GİRİŞ

Uzun ve köklü bir tarihe sahip olan Çin, neredeyse her hanedanlık döneminde farklı yönetim stratejileri izlemiş, yönetim stratejisini iç ve sınır bölgeler olarak ikiye ayırarak bu bölgelerde farklı yönetim stratejileri oluşturma yoluna gitmiştir. Bazı dönemlerde diğer uluslara karşı daha ılımlı ve barışçıl bir politika izlenirken, bazı dönemler ise tam tersi bir politika izlenmiştir. Çin, iç ve sınır bölgeleri için oluşturduğu bu politikaları, karşı karşıya geldiği ulusların Çin yönetimine karşı olan bakış açısı ve tavırlarına göre belirlemiştir. Çin, özellikle İpek Yolu güzergâhlarını ve bu güzergâhlardaki ticaret geçişlerini kontrol altına almak amacıyla, farklı dönemlerde farklı uluslar ile karşı karşıya gelmiştir. Antik dönemde Çin’in İpek Yolu stratejisi Batı Han Hanedanlığı (西汉朝, M.Ö. 206 - M.S. 25) döneminde imparator Wu Di’nin (汉武帝) Batı Bölgesi’nde (西域)¹ bir takım stratejiler oluşturmaya başlamıştır. Çin’in İpek Yolu stratejisi ve yönetiminin incelenmesi için öncelikle Batı Han Hanedanlığı döneminde Çin’in sınırları dışında Çin tarih kayıtlarında Batı Bölgesi olarak adlandırılan bölgede izlediği stratejileri ele almak gerekmektedir.

Qin Hanedanlığı’nın (秦朝, M.Ö. 221 - M.Ö. 226) yıkılmasından sonra M.Ö. 206 yılında imparator Gaozu (汉高祖) tarafından kurulan Han Hanedanlığı (汉朝, M.Ö. 206 - M.S.220) oldukça güçsüz durumdadır. Qin Hanedanlığı döneminde ülke zor bir dönemden geçmiş ve bu durumun Han Hanedanlığı döneminin başlarında da devam etmiş, ancak bu dönemde izlenen yeni politikalar ile çok uluslu bir yapıya geçiş yapılmıştır. Dolayısıyla, bu dönem Çin ile diğer uluslar arasında gelişmelerin yaşandığı yeni bir dönem olmuştur. Eberhard İmparator Gaozu’nun tecrübeli generalleri görevden alarak, akrabalarına ve taraftarlarına görevler ve beylikler vermesi ile karışık bir idarenin ortaya çıktığını ve bu sebeple, onun devleti nasıl idare edeceğini bilmediğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda bu dönemde, feodal sistem parçalanarak toprak alınıp satıldığı ve toprak sahibi olan köylülerin ise toprağı aldıkları kişiye kiraya vermeleri ve çalışmayarak başka işlerde uğraşmaları sonucunda da hem mülk sahibi, hem de memur ve âlim olanlar anlamına gelen “gentry” adında bir sınıf oluşmuştur.²

Han Hanedanlığı döneminde izlenen politikalar üç farklı aşamada ele alınabilir. Bunlardan ilki Han Hanedanlığı’nın kurucusu imparator Gaozu döneminden Batı Han Hanedanlığı imparatoru Wu Di dönemine kadar olan süreçtir. Bu dönem Qin Hanedanlığından güçsüz çıkan ülkenin toparlanmaya çalıştığı ve stratejilerin oluşturulduğu başlangıç dönemidir. İkinci dönem ise Batı Han Hanedanlığı dönemi imparatoru Han Wu Di döneminden İmparator Xuan Di dönemine kadar olan süreçtir. Bu dönemde Wu Di özellikle Hunlara karşı politikalar oluşturarak sınır bölgelerde faaliyetlerde bulunmuştur. Wu Di aynı zamanda, yönetim alanını genişletmek, Hunlara karşı koymak, sınır bölgelerde bulunan uluslar için özel yönetim idari birimleri oluşturmuş ve Hunların Han tebaası olması için bazı hamleler yapmıştır. Üçüncü dönem ise imparator Wu Zhao (汉昭帝) ve imparator Xuan (汉宣帝) dönemidir. Bu dönemde, hanedanlığın sınır politikası yanında, sınır bölgelerinde özel idari yönetim birimleri kurulmuştur.

Qin Hanedanlığı döneminden güçsüz çıkan Çin, Han Hanedanlığı imparatoru Gaozu’nun yönetimdeki deneyimsizlikleri nedeniyle ilk başlarda gelişme gösterememiş, ancak bu durum Han Hanedanlığında bir dönün noktası olarak adlandırabileceğimiz Batı Han Hanedanlığı döneminde değişmiştir. Batı Han Hanedanlığı M.Ö. 140 yılında İmparator Han Wu Di tarafından kurulmuştur.

¹ Batı Bölgesi terimi Çin kaynaklarında Xiyü (西域) olarak geçmektedir. Kürşat Yıldırım Doktora Tezinde,西域 terimini Batı Toprakları olarak zikretmiş ve Çin kaynaklarının Xiyü- Batı Toprakları tabiri ile esasen Doğu Türkistan’ı kastettiklerini belirtmiştir. (Bakınız: Kürşat Yıldırım, Çin Kaynaklarına Göre Hunlar ve Gök-türkler Döneminde Türkistan’ın Tarihi Coğrafyası, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015, 14). Çinlilerin Doğu Türkistan için kullandıkları Hsi-yü yani “Batı Toprakları” adını Han sülalesi devrinde (M.Ö. 206-M.S. 220) daha çok Tanrı dağlarının güneyinden kıvrılan yol üzerindeki Yü-men yani “Yeşim taşı kapısı”nın batısındaki topraklar için kullandığı görülmektedir. Esas itibarı ile Doğu Türkistan toprakları söz konusu olsa da yeri geldiğinde daha güneydeki ve batıdaki topraklardan, devletlerden ve halklardan da bahsedilmiştir. Bu surette Çin kaynaklarının “Doğu Türkistan” hakkında bilgi verirken aslında İpek Yolu üzerindeki yerleri anlattığı anlaşılmaktadır. Çin kaynaklarındaki “Hsi-yü” bölümleri M.S. 111’de tamamlanan Han Shu’dan itibaren görülmektedir. (Bakınız: Kürşat Yıldırım, “İlk Çin Yıllıklarında Geçen Doğu Türkistan Tarihine Dair Bazı Hususi Terimler I”, Avrasya Terim Dergisi, 2(2): 20- 25, İstanbul, 2014, s. 21).

² (Wolfram Eberhard, Çin Tarihi, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s.85-86).

İmparator Wu Di kendisinden önceki dönemlerde izlenen pasif politikaların aksine daha barışçıl, aktif ve dışa açılmaya yönelik politikalar izlemiştir. İmparator Wu Di bu dönemde izlediği stratejileri, kuzeyde giderek güçlenen ve Çinliler için bir tehdit teşkil eden Hunlara karşı oluşturmuştur. Nitekim Çin tarih kayıtlarında Xiongnu (匈奴) olarak adlandırılan Hunlar, askeri olarak zayıf olan Han Hanedanlığı sınırlarını sürekli olarak işgal etmektedir. Dahası Hunlar Batı Bölgesi topraklarında bulunan birçok ulusu kontrolü altına almıştır. Bu sebeple imparator Wu Di Hunlara karşı koymak ve mağlup etmek ve aynı zamanda sınırlarını korumak amacıyla, Hunlara karşı bazı stratejiler oluşturmuş ve bu stratejisini Batı Bölgesi'ne odaklanacak şekilde şekillendirmiştir. Batı Bölgesi sahip olduğu stratejik konumu, geniş ve elverişli toprakları, maden rezervleri ile sadece Çin'in değil aynı zamanda Göktürk, Tibet ve Arap gibi ulusların da dikkatini çekmiştir.

Wu Di, Hunlardan gelen saldırılara engel olmak için Han Hanedanlığı döneminde Hunlara karşı "Hebei Sınır Güvenliğini Sağlama (救安边境) ve Akrabalık Yolu ile İlişki Kurma (和亲政策) politikalarını izlemiştir. Bu politikalar Hunlarla anlaşmaya varmak adına izlenen barışçıl politikalar olarak sınıflandırılabilir. Wu Di'nin izlediği bu politikalar bir süre barışçıl bir ortam oluştursa da, Hunlardan gelen akınları durduramamıştır. Hunlardan gelen saldırılara engel olamayan Wu Di, bunun üzerine Hunların, Batı Bölgesi'nde bulunan ve hayvancılıkla uğraşan Yuezhi ulusu ile aralarının kötü olduğunu öğrenmiş ve bu durumu bir fırsat bilerek hemen harekete geçmiştir. Hunların saldırıları sonucunda Yuezhi ulusunun büyük bir kısmı Batı Bölgesi'ne kaçmış ve kaçanlar Büyük Yuezhi olarak adlandırılırken, kalanlar ise Küçük Yuezhi olarak adlandırılmıştır.³ Hunların baskılarından ötürü sürekli yer değiştirmek zorunda kalan Yuezhilar'ın da Hunlara karşı koyacak gücü yoktur. Tüm bunlardan haberdar olan ve Hunlara karşı koymak için bu durumu hanedanlığı için bir fırsata çevirmek isteyen Wu Di, bu görev için en uygun olduğunu düşündüğü hanedanlıkta görev yapan Zhang Qian'i (张骞)⁴ bölgeye elçi olarak göndermiştir. İmparator Wu Di, Zhang Qian'i cesur, azimli ve ne olursa olsun amacından dönmeyecek birisi olmasından ötürü seçmiştir.

Batı Bölgesi'ne iki kez seyahat eden Zhang Qian, ilk seyahatini M.Ö. 138 yılında gerçekleştirmiştir.⁵ Yuezhi topraklarına giden yol Hunlardan geçtiği için varış yerine ulaşamayan Zhang Qian Hunlar tarafından esir alınmıştır. Çok uzun yıllar Hun topraklarında kalan Zhang Qian'den haber alamayan İmparator Wu Di, Hunlara karşı askeri sefer başlatmıştır.⁶ Hun topraklarından kaçan Zhang Qian, amacından vazgeçmeyerek Yuezhi topraklarına ulaşmıştır, ancak Wu Di'nin Hunlara karşı Yuezhilar ile ittifak olmayı sağlama emrini yerine getirememiştir. Uzun yıllar Batı Bölgesi topraklarında kalan Zhang Qian Han Hanedanlığı topraklarına döndükten sonra, imparatora Orta Asya ve Batı Bölgesi ulusları hakkında detaylı bir rapor sunmuştur. Bu rapor, Tarih Kayıtlarında Dayuan Monografisi (史记·大宛列传) ve Han Kayıtlarında "Batı Bölgesi Monografisi" (汉书西域列传) ile "Zhang Qian Biyografisinde" (张骞列传) geçmektedir. Zhang Qian'in sunduğu rapor; Çin'in Batı Bölgesini, daha önce yabancı olduğu ulusları ve ulusların birbiriyle olan ilişkilerini anlamasını ve Çin'in stratejilerini bu yönde oluşturmasını sağlayarak Çin'in mevcut İpek Yolu güzergâhlarına dâhil olmasını sağlamıştır. Bunun sonucunda Çin'in diğer uluslar ile olan ticari ve kültürel etkileşimleri başlamıştır. Zhang Qian, Wu Di'nin emriyle Hunların sağ kolunu kırma stratejisini gerçekleştirmek ve aynı zamanda Batı Bölgesi'nde bulunan uluslar hakkında bilgi toplamak üzere ikinci seyahatini gerçekleştirmiştir. Zhang Qian, Batı Bölgesi'ne gerçekleştirdiği iki seyahatinde de İmparator Wu Di'nin Hunlara karşı Yuezhilar ve Wusunlar ile ittifak olmayı sağlama emrini yerine getirememiştir. Fakat bunun da ötesinde Zhang Qian, Çin'in dışında Batı Bölgesi ve Orta Asya topraklarının coğrafi konumları hakkında detaylı bilgi edinmiştir. Aynı zamanda, bu topraklarda yaşayan ulusların kültürlerini gözlemlemiş ve burada yaşayan

³ Sima Qian, Shiji, Zhonghua Shuju, Beijing, 1959, s. 3158).

⁴ Zhang Qian (张骞) Batı Han Hanedanlığı döneminde İmparator Wu Di tarafından Batı Bölgesi topraklarına Yuezhi ulusu ile ittifak kurmak amacıyla gönderilmiştir. Zhang Qian Batı Bölgesi topraklarına iki farklı seyahat gerçekleştirmiştir. Zhang Qian oldukça cesur ve kararlı bir kişiliğe sahiptir. Bu dönemde Wu Di'nin Batı Bölgesi stratejisine etkisi olmuştur. Si Ma Qian, Shiji'de Zhang Qian'e övgüde bulunarak Zhang Qian'e övgü de bulunarak ona öncü ve yol açan anlamlarına gelen "zaokong (凿空)" unvanını vermiştir. (Bakınız: Sema Gökenc Gülez, X.Cilt Türk Dünyası Tarihi, İpek Yolu'nun Öncüsü Zhang Qian'in Batı Bölgesi Seyahati ve Hun Çin İlişisine Etkileri, Ankara, 2022, s. 734)

⁵ Tarih Kayıtları (史记), Hunlar Monografi si (Xiongnu Liezhuan, 匈奴列传), <https://ctext.org/shiji/xiongnu-lie-zhuan/ens>

⁶ Li Mingwei, Sichou Zhilu Maoyi Shi, Gansu Renmin Chubanshe, Gansu, 1997: 38-39.

ulusların Han Hanedanlığını tanımasını sağlayarak Batı Bölgesi ve Han ulusu arasındaki etkileşimi başlatmış, doğu ve batı arasında yeni bir dönemin başlamasında etkin rol oynamıştır.

Çin’in antik dönemde Batı Bölgesi stratejisi ve İpek Yolu yönetimi, İmparator Wu Di döneminde başlamış ve bunun sonucunda Çin ve Batı Bölgesi ulusları arasında etkileşimler başlamıştır. Wu Di’nin Batı Bölgesi stratejisi Tang Hanedanlığı da dâhil sonraki dönemlerde bölgede izlenen stratejiler için temel niteliğindedir. Tang Hanedanlığı (唐朝, 618-904) döneminde izlenen İpek Yolu stratejisi aslında Çin’in tarihte Batı Bölgesini kontrol altına alma mücadelesi ile yakından ilişkilidir. Bu sebeple bu dönemde Çin sınırlarını genişletmek ve İpek Yolu güzergâhındaki ticari faaliyetleri ve bunun sonucunda da Batı Bölgesini kontrol altına almak için bu dönemde karşı karşıya geldiği Göktürkler ve Tibet ulusuna karşı stratejiler oluşturmuştur. Bu kapsamda İpek Yolu güzergâhlarının kesişim noktası olan bölgelerde çeşitli yönetim birimleri kurmuştur. Çin İpek Yolu güzergâhlarını kontrol etme sürecinde bölgede idari yapılar kurmasının yanında, aynı zamanda siyasi ve ticari sebeplere bağlı olarak güzergâh boyunca posta teşkilatları (驿站), gözetleme-işaret kuleleri (烽燧) ve geçiş izni (过所制度) sistemini kurmuştur. Bu çalışmanın ilk kısmında Çin’in Han Wu Di döneminde Zhang Qian’i bölgeye göndermesiyle izlediği stratejiler ve Tang Hanedanlığı dönemi Batı Bölgesi ve İpek Yolu stratejisi Çinli kaynaklar doğrultusunda ele alınarak, Tang Hanedanlığı Batı Bölgesi stratejisi kapsamında İpek Yolu yönetimi ve güzergâh üzerinde kurduğu geçiş izni sistemi, Çin tarihi kaynakları ve Çinli araştırmacıların çalışmaları çerçevesinde incelenecektir.

Tang Hanedanlığı Dönemi İpek Yolu Yönetim Stratejisi

Sui Hanedanlığı (隋朝, 581-618) son dönemlerinde İmparator Wen Di’nin (隋文帝) aşırı harcamaları ülkeyi fakirliğe sürüklemiş, plansızca yapılan harcamalar büyük kargaşa ve taht kavgalarına sebep olmuştur. Eberhard, Sui Hanedanlığı çöküş sebepleri arasında devamlı olan savaşların çok pahalıya mal olduğunu ve entrikaların da aynı derecede masraflı olduğunu göstermiş ve bunların da yanında en masraflısının da büyük kanal inşasının olduğunu belirtmiştir.⁷ Sui Hanedanlığının son dönemlerinde tüm bu kargaşalara şahit olan General Li Yuan (李渊)⁸ ordularını hazırlamakta ve yeni bir yönetim kurmak için fırsat kollamaktadır. Yeni bir yönetim kurma yolunda harekete geçmek için hazırda bekleyen Li Yuan, kısa zaman içerisinde on bine yakın asker toplamayı başarmıştır. Taiyuan’de resmi olarak askeri bir birim kuran Li Yuan, bu süreçte Liu Weijing adında bir elçiyi Göktürkler’e göndererek onlardan yardım istemiş, yeni bir yönetim kurma yolunda Göktürklerle ittifak kurmuştur.⁹ Göktürkler’in de desteğini yanına alan Li Yuan, Sui Hanedanlığının ilk yönetim merkezi olan başkent Chang-an’da saldırıya geçerek 618 yılında Tang Hanedanlığını kurmuştur. Li Yuan Gaozu unvanı ile Tang Hanedanlığının ilk imparatoru olarak tahta geçmiştir. Göktürklerin Tang Hanedanlığının kuruluşunda göz ardı edilemeyecek katkıları olduğundan, İmparator Gaozu Göktürlere karşı ılımlı bir politika izlemiştir. Çinli tarihçi Wu Yugui, İmparator Gaozu’nun Göktürlere karşı ılımlı ve barışçıl bir politika izlediğini¹⁰, ancak kuzeydeki Göktürklerin Tang Hanedanlığı topraklarına sürekli olarak akınlar düzenleyerek yönetim merkezi için tehdit teşkil ettiğini vurgulamıştır.¹¹ İmparator Gaozu bu dönemde stratejilerini oluştururken oğlu ve daha sonra tahta geçecek olan Li Shimin’in (李世民) önerilerini dikkate almıştır.

İmparator Gaozu’dan sonra babasının döneminde, yönetimde ve stratejide kendisini kanıtlayan Li Shimin, 626 yılında Tang Hanedanlığının ikinci imparatoru olarak Tang Taizong (唐太宗) unvanı ile tahta geçmiştir. Taizong unvanı ile tahta geçmesinin ardından yeni bir idari sistem oluşturarak, askeri idari sistemi kurmuştur. Hanedanlığın kuruluşunda Göktürklerden yardım isteyen imparator Gaozu’nun Göktürlere karşı izlediği ılımlı politikanın aksine, Taizong Göktürlere karşı barışçıl bir politika izlememiş ve bunun sonucunda bu dönemde Tang Hanedanlığı ile Göktürk ilişkileri bozulmaya başlamıştır. Bu sebeple İmparator Taizong kuzeyden gelen Göktürk baskısını azaltmak için farklı

⁷ Eberhard, Çin Tarihi, s. 196.

⁸ Li Yuan (李渊) Tang Hanedanlığı dönemi kurucusu ve ilk İmparatorudur. İmparatorluk unvanı ise Tang Gaozu (唐高祖) olarak adlandırılmaktadır.

⁹ Chen Yinke, Tang Dai Zhengzhi Shi Shulun Gao, Beijing: Shangwu Yinshu Guan, 2017, 42.

¹⁰ Wu Yugui, Tujue Kehan Guo Yu Sui-Tang Guanxi Shi Yanjiu, Shangwu Yinshuguan, Shanghai, 2017, s. 160.

¹¹ Wu, Tujue Kehan..., s.243.

stratejiler izleme yoluna gitmiştir. Taşağıl, Göktürkler ve Tang Hanedanlığı arasındaki bozulan ilişkiye dikkat çekerek, 624 yılında Göktürk ordularının Tang hanedanlığı topraklarına hücumlarını sürdürdüğünü, üçüncü ayda Yuan, beşinci ayda Shuo, altıncı ayda Tai eyaletlerinin Göktürkler'in saldırılarına maruz kaldığını ve en sonda Wu şehrinde mağlup edildiğini ancak yedinci ayda daha büyük bir Göktürk akını gelerek Yuan eyaleti ardından Lung eyaletinin de istila edildiğini ve bunun üzerine bazı devlet adamlarının yıllardır Göktürk saldırılarından kurtulamayan Tang imparatoru Gaozu'ya, başkenti Chang-an'dan daha güvenli bir yere taşımalarını ancak bu fikre Li Shimin'in itiraz ettiğini vurgulamaktadır.¹² İmparator Gaozu'nun başkenti güneye taşımaktan vazgeçmesi, izlediği stratejilerde oğlu Lishimin'in ne derece etkili olduğunun bir göstergesidir. Wu Yugui kuzeydeki Göktürklerin Tang Hanedanlığı yönetim merkezi için tehdit teşkil ettiğini, Batı Bölgesi'nde bulunan Gaochang gibi bazı bölgelerin de Tang Hanedanlığı vassalı olarak görülüp aylık haraca bağlansa da o bölgelerin sürekli olarak Tang Hanedanlığına karşı koymaya devam ettiğini belirtmektedir.¹³

İmparator Taizong hanedanlıkta yeni idari yönetim sistemi oluşturmasıyla, Batı Bölgesi topraklarına odaklanmış ve bu doğrultuda stratejiler izlemeye başlamıştır. Fakat Göktürkler'in Tang Hanedanlığı'na gerçekleştirdikleri akın ve saldırılar yüzünden, 618 - 626 yılları arasında Tang Hanedanlığı Batı Bölgesine yönelik stratejisini sürdürmemiştir. 627 yılında Göktürkler'in zayıfladığını ve hanedanlığa karşı düzenledikleri akınların azaldığını gören İmparator Taizong harekete geçmiştir. Ülkesi tam bir kargaşa içinde sürüklenen İl Kağan, kıtlık da çıkınca kendisine bağlı grupları toplayarak Çin'in kuzeyine yakın yerlere yaklaşmaya başlamış ve bunu fırsat bilen İmparator Taizong Göktürlere baskın düzenleyerek ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Saldırıyı gerçekleştiren General Li Qi elli binden fazla Göktürk esiriyle geri dönerken Yin Dağı'ndan Gobi Çölü'ne kadar uzanan geniş topraklar tamamen Tang Hanedanlığı'nın hâkimiyetine girmiştir.¹⁴ 630 yılında Doğu Göktürkleri yenilgiye uğratan Taizong, bu yenilgi ile Batı Bölgesi kapılarını Tang Hanedanlığı için aralamıştır. Bu sebeple bu yenilgi İmparator Taizong'un Batı Bölgesi stratejisini ilerletmesine sebep olmuştur. 639 yılında Batı Bölgesi uluslarından Gaochang'ın (高昌)¹⁵ hanedanlığın fermanlarına itaat etmediği ve yönetim sistemine de karşı çıktığı için imparator Taizong bölgeye asker çıkarmaya karar vermiş ve bunun sonucunda hanedanlık Gaochang, Yanqi (Karaşeh) gibi Batı Bölgesi uluslarına saldırıda bulunmuştur.¹⁶ Tang Hanedanlığı ordusunun saldırısına karşılık vermeyen Gaochang ulusunun teslim olmaktan başka çaresi kalmamıştır. Bunun sonucunda, imparator Taizong 640 yılında öncelikle bölgede Xizhou (西州) eyaletini, daha sonra Xizhou merkez olmak üzere Anxi Genel Valilik (安西都护府) yönetim birimini kurmuştur.¹⁷ İmparator Taizong bölgede askeri politikaya önem verdiği için, Göktürkler'in eski topraklarını ayırarak Mengchi ve Kunling valilik birimlerini de kurarak diğer küçük devletleri eyaletlere ayırmıştır. Bu birimlerin hepsini de Anxi Valilik Merkezi yönetimine bağlamıştır.¹⁸ Bu şekilde Anxi Valilik birimi bölgedeki merkezi idari yönetim birimi olarak görev yapacak ve tek bir merkezden yönetilecektir.

Çince "duhufu,都护制度" olarak adlandırılan genel valilik yönetim birimi, Tang dönemi başarılarında izlenen stratejiler sonucunda, önemli görülen ve stratejik öneme sahip yerlerde kurulan idari bir birimdir. Tang Hanedanlığı döneminde kurulan bu tür idari yönetim birimleri Genel Valilik (都护府) ve kapsamı bundan daha geniş olan Büyük Valilik (大都护府) olarak ikiye ayrılmaktadır. Aynı zamanda askeri ve sivil işleri yönetmek amacıyla dudufu (都督府) olarak adlandırılan başka bir idari birim de kurulmuştur. İmparator Taizong tahta geçip Göktürkleri yenilgiye uğratmasından ve Gaochang'ı ele geçirmesinden sonra, bölgede bu tür idari yönetim birimleri kurmaya başlamıştır.

¹² Ahmet Taşağıl, Gök-Türkler 1-2-3, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2018, s. 93.

¹³ Wu, Tujue Kehan..., s.243.

¹⁴ Taşağıl, Göktürkler... s. 232 - 233.

¹⁵ Gök-Türkler devrinde Kao-ch'ang olarak kaydedilen Turfan, Çin payitahtına kuş uçuşu 4.000 li uzaklıktaydı. Doğudan batıya uzunluğu 800 li, kuzeyden güneye uzunluğu ise 500 li idi (Yıldırım, Çin Kaynaklarına Göre..., s.81). Xizhou Huihe, Gaochang Huihe olarak da adlandırılır. Yönetim sınır bölgeleri, güneyde Yutian, güneybatıda Arap yarımadası, İran, batıda Xueshan, Congling'e (Pamir) kadar uzanmaktadır (Deng Guangming, Zhongguo Lishi Da Cidian, Shanghai Cishu Chubanshe, Shanghai, 1984, s. 405.)

¹⁶ Rong Xinjiang, Zhongguo Zhongguo yu Wailai de Wenming, Sanlian Shudian, Beijing, 2014, s. 173.

¹⁷ Liu Xu, Jiu Tang Shu, Zhonghua Shuju, Juan 198, Liezhuan 148, Xirong, Beijing, 1975, s. 5296.

¹⁸ Li, Sichou Zhilu..., s. 131.

İmparator Taizong izlediği Batı Bölgesi stratejisi kapsamında, Batı Bölgesi’nde kurduğu bu tür idari yönetim birimleriyle dışardan gelen akınları önlemek, sınır bölgelerinde bulunan uluslara seferler düzenlemek, sınırdaki ulusları kontrol altına almak ve bunun sonucunda da stratejik öneme sahip olan bölgeleri ve İpek Yolu ticaret geçiş güzergâhlarını ve bu güzergâh üzerindeki ticari faaliyetleri kontrol altına almayı amaçlamıştır. Nitekim İpek Yolu güzergâhlarının kavşak noktası olan bölgede valilik yönetim birimini kurması bunun bir göstergesidir.

İmparator Taizong Xizhou merkez olmak üzere Anxi Genel Valilik merkezini kurmasının ardından valilik yönetim birimi altında “Anxi sizhen (安西四镇)” olarak adlandırılan Anxi Dört Garnizon’u kurmuştur. Bu dört garnizon; Kuça (Qiuci, 龟兹)¹⁹, Hoten (Yutian, 于阗)²⁰, Karaşehher (Yanqi, 焉耆)²¹ ve Kaşgar (Shule, 疏勒)²²’dir. Söz konusu garnizonlar İmparator Taizong tarafından askeri amaçla kurulmuştur. Valilik merkezinin kurulmasından sonra valilik merkezi Xizhou ve Kuça arasında sürekli olarak yer değiştirmiştir. Bu durum hanedanlığın güvenlik sorunu olduğunu göstermektedir. Öyle ki, bu dönemde hanedanlık Göktürkler dışında Tibet ulusu ile sürekli olarak karşı karşıya gelmektedir. Çünkü stratejik konumda yer alan Tarım Havzası tarım ve hayvancılıkla uğraşan Tibetliler için son derece önemli olmuştur. Bu sebeple Tarım Havzası’na yakın olan Anxi, tarım ve hayvancılık yapmak için elverişli koşulları sunmaktadır. Aynı zamanda Tibetliler bölgenin doğal kaynaklarında yararlanmak istemişlerdir. Bu sebepler doğrultusunda Tang Hanedanlığı ile karşı karşıya gelmişlerdir. Çinli araştırmacı Lin Kouqun, Tang Hanedanlığı ve Tibet İmparatorluğu’nun stratejik amaçlar doğrultusunda karşı karşıya gelerek çatıştıklarını, Tang Hanedanlığı’nın Anxi Genel Valilik merkezinin Kuça’ya taşındığı dönemde, Tibetlilerin de genişleme stratejisi doğrultusunda doğuya ve kuzeye doğru ilerlediğini belirtmiştir.²³

İmparator Taizong’un Batı Bölgesi stratejisi kapsamında hanedanlığın üst düzey idari merkezi ve askeri yapısı olan Anxi Genel Valiliğini Qiuci (Kuça) merkez olarak kurmasının bazı sebepleri bulunmaktadır. Bu bölge, dört garnizon ana geçiş hattı üzerinde yer almaktadır (Bakınız: Harita 3 ve 4).

¹⁹ Hunlar devrinde Kuei-tzu (Kuça) Devleti’nin payitahtı Yen şehriydi. Ch’angan’a uzaklığı 7.480 li idi. Güneyde Ching-chüeh (Niya), güneydoğuda Ch’ieh-mo (Çerçen?), güneybatıda Yü-mi, kuzeyde Wu-sun’lar, batıda Ku-mo (Aksu) ile komşuydu. Gök-Türkler devrinde Kuça, batıdaki Çin payitahtı Ch’ang-an’a 7.000 küsur li uzaktaydı. Karaşehher’den 100 li güneybatıya yürünürse, küçük bir dağ aşılarak iki büyük ırmak geçilir sonra 700 li kadar yürünürse Kuça’ya gelinirdi. Topraklar doğudan batıya ve kuzeyden güneye 600 li idi (Yıldırım, Çin Kaynaklarına Göre..., s.55).

²⁰ Milâttan önceki devirlerde Yü-t’ien (Hoten) Devleti’nin payitahtı Hsi-ch’eng (“Batı Şehri”) idi ve Ch’ang-an’a uzaklığı 9.670 li idi. Güneyde Ch’o-ch’iang, kuzeyde Ku-mo (Aksu) ile komşuydu. Yü-t’ien (Hoten)’in batısında, ırmakların hepsi batıya akar ve Batı Denizi’ne dökülürdü. Onun doğusunda, ırmaklar doğuya akar, Yen-tse (Lop Nur)’ya ve Sarı Irmağın doğduğu yere dökülürdü. Batıdaki P’i-shan (Guma)’a uzaklığı 380 li idi. Milâdın başlarında ise Hoten Devleti’nin payitahtı yine Hsi-ch’eng (“Batı Şehri”) idi. Liu-chung (Lükçün)’a 5.300 li, Lo-yang’a ise 11.700 li uzaklıktaydı. Gök-Türkler devrinde ise devletin payitahtı Ts’ung-ling (Pamir)’in 200 küsur li kuzeyindeydi. Payitahta 9.700 li, Kua-chou’ya 4.000 li küsur li uzaklıktaydı. Hunlar devrindeki Jung-lu, Ch’u-le ve P’i-shan’ın eski topraklarının tamamını ilhak etmişti (Yıldırım, Çin Kaynaklarına Göre..., s.48).

²¹ Karaşehher (Yen-ch’i) Devleti’nin payitahtı Yüan-ch’ü idi. Ch’ang-an’a 7.300 li, güneybatıdaki Wu-lei (Çedir etrafı)’ye 400 li, güneydeki Wei-li (Korla)’ye 100 li uzaklıktaydı ve kuzeydeki Wu-sun’lar ile komşuydu. Milâdın başlarında Karaşehher Devleti’nin payitahtı Nan-he şehriydi. Kuzeyde Lükçün’e 800 li, doğuda Lo-yang’a 8.200 li uzaklıktaydı. Bu ülkenin dört tarafı sıradağlarla çevriliydi ve Kuei-tzu (Kuça) ile sınırdışı. Kuei-tzu (Kuça)’ya giden yollar tabii engeller sayesinde kolayca müdafaa edilebiliyordu. Bir gölün suları dört taraftaki dağların arasından akıp içeri girer ki şehrin etrafını 30 li’den fazla kaplardı. Gök-Türkler devrinde Karaşehher Devleti, batıdaki Lo-yang’a 7.000 li uzaktaydı. Toprakları doğudan batıya uzunluğu 600 li, kuzeyden güneye ise 400 li idi. Doğusunda Kao-ch’ang (Turfan), batısında Kuei-tzu (Kuça), güneyinde Wei-li (Korla), kuzeyinde Wu-sun toprakları bulunurdu (Yıldırım, Çin Kaynaklarına Göre..., s.51-52).

²² İlk Çin kaynaklarında Shu-le adıyla kaydedilen bugünkü Kaşgar havalisinde yaşayanları W. Eberhard Doğu Sakalarına dâhil etmektedir. Milâda takaddüm eden yüzyıllarda büyük bir kısmı kumlu çöl, pek az kısmı ekilebilir topraklarla kaplı olan bu toprakların konumu şöyleydi: Ch’ang-an’a 9.350 li, doğudaki Wu-lei’ye (Karaşehher’in batısı, Çedir havalisi) 2.210, güneydeki Sha-ch’e (Yarkend)’ya 560 li uzaklıktaydı. Batıya doğru giden Ta (Büyük) Yüeh-chih (Kuşan), Ta-wan (Fergana) ve K’ang-chü yolları üzerindediydi. Sha-ch’e (Yarkend)’dan kuzeydoğuya gidilirse Shu-le (Kaşkar)’ya varılırdı. Milâdın başlarında ise Shu-le (Kaşkar), Liu-chung (Lükçün)’a 5.000, Lo-yang’a ise 10.300 li uzaklıktaydı. Gök-Türkler devrindeki konum şöyle tasvir edilmektedir: “Hükümdar Shu-le Şehri’nde hükmeder. Ch’ang-an’a uzaklığı 9.300 li uzaktadır. Payitahtı Pai (“ak”) Dağ’ın yüz küsur li güneyindedir. Buranın güneyinde ırmak ve batısında Ts’ung-ling’in bir silsilesi olan Hsüeh (“kar”) Dağı vardır. Buranın 100 küsur li kuzeybatısında ırmak akar. Doğudaki Kuei-tzu (Kuça)’ya 1.500 li sonra varılır, batıdaki Po-han (Fergana) Devleti’ne ise 1.000 küsur li uzaktadır. Güneydeki Sh’a-ch’e (Yarkend)’ya 500-600 li ve kuzeydeki Chu-chü-po’ya 800-900 li sonra varılır. Kuzeydoğudaki T’u-chüeh (GökTürk) otağına 1.000 küsur li ve güneydoğudaki Kua-chou’ya 4.600 li sonra varılır (Yıldırım, Çin Kaynaklarına Göre..., s.31).

²³ Lin Kouqun, Tangdai Tubo Shi Yanjiu, Lianjing Chubanshe, 2011, s. 408, 410.

Anxi Valilik biriminin bu ana geçiş hattı üzerinde konumlandırılması hanedanlığın nüfuz alanını genişlettiği gibi aynı zamanda idari birimler arasında kolay bir şekilde koordine olmasını da sağlamaktadır. Nitekim bölgede idari birimlerin kurulmasından sonra hanedanlık tarafından güzergâh üzerinde haberleşmenin sağlanması için gözetleme ve işaret kuleleri²⁴ kurulmuştur. Öte yandan İpek Yolu güzergâhlarının kavşak noktasında yer alan Qiuci'nin tarıma elverişli topraklarının olması, doğal kaynaklara sahip olması ve Tarım Havzası'nın merkezi konumunda olması bölgeyi hem Tang Hanedanlığı, hem de diğer uluslar için cezbedici kılmıştır. Bu sebeple de Tang Hanedanlığı Göktürk ve Tibet ulusu ile sürekli olarak karşı karşıya gelmiştir. Özerdim, Kuça Krallığının doğudan batıya olan mesafesinin 1000 li'den fazla olduğunu, toprağın hububat, pirinç yetiştirmeye müsait olduğunu ve bu sebeple bölgede üzüm, erik, badem, armut, şeftali gibi meyvelerin bol olduğunu aynı zamanda bölgenin maden bakımından da zengin olduğunu, altın bakır, kurşun ve demir madenleri olduğunu, ikliminin yumuşak halkının nazik olduğunu belirtmektedir.²⁵

İmparator Taizong dönemi öncesinde, Tang Hanedanlığı dönemi başlarında hanedanlık Qiuci ve diğer Batı Bölgesi ulusları ile etkileşim içinde olmuştur. İmparator Gaozu döneminde Batı Bölgesi ulusları ile ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır. Jiu Tang Shu, 148. Qiuci kayıtlarında, İmparator Gaozu döneminde bölgeye atlar ve hediyeler gönderildiği, valilik biriminde görev yapan General Guo Xiaoke'nın Yanqi ve Qiuci bölgelerine elçi asker göndererek yardım ettiği geçmektedir.²⁶

Dört garnizondan biri olan Kuça dışında, İmparator Taizong'un garnizonları Kaşgar, Hoten ve Karaşehir'de kurmasının bazı stratejik sebepleri vardır. Öncelikle dört garnizondan biri olan Hoten (Yutian) Batı Bölgesi antik eyaleti günümüz Xinjiang²⁷ güneyinde yer alan antik İran ve Saka Budist devleti idi. Coğrafi konum olarak kuzeyinde özel bir iklime sahip olan Taklamakan Çölü yer almaktaydı. Güneyi ise Kunlun Dağı'na kadar uzanmaktaydı.²⁸ Yutian (Hoten) eyaleti Tarım Havzası'nda bulunan Yurung-kash ve Kara-kash nehirlerinden su ihtiyacını karşılamaktaydı.²⁹ Arazi taşlı ve kumlu. Hava ılımandı. Toprak verimli ve bereketliydi. Pirinç, buğday, üzüm bol yetişirdi. Burada içinden yeşimtaşı çıkan ırmak vardı, buna "Yeşimtaşı Irmağı" denirdi. Halk bakır işlemede ustaydı. Halkın yaşadığı şehre "Hsi-shan" ("Batı Dağı") Şehri denirdi. Evler, binalar, pazarlar, kuyular, kavunlar, meyve-sebzeler Çin'dekilerle aynıydı. Hükümdarın yaşadığı yer kırmızıya boyanırdı.³⁰ Han Shu, Xiyu Zhuan kayıtlarında Yutian (Hoten) bölgesinde çok sık yeşim taşı çıktığı yazmaktadır.³¹ Dört garnizondan bir diğeri olan Kaşgar (Shule) Tang Hanedanlığı tarafından işgal edildikten sonra, 640-790 yılları arasında Tang Hanedanlığı'nın Batı Bölgesinde kurduğu Anxi Valilik birimi altındaki Anxi Dört Garnizon'dan biriydi.³² Doğu - Batı kültürel ve ticari etkileşimde kavşak noktada bulunan Shule (Kaşgar),

Tibet ulusuna karşı askeri savunma açısından oldukça önemli bir pozisyonda yer alıyordu. Aynı zamanda Orta Asya, Avrupa doğu - batı arasında kültürel etkileşimde büyük rolü olan Pamir, askeri savunma açısından da bariyer görevi görmesi sebebiyle de son derece

önemliydi. Dolayısıyla, Kaşgar'ın batıda bulunan Pamir hattına oldukça yakın bir mesafede bulunması bölgenin stratejik öneme sahip olmasını sağlamıştır. Çünkü Pamir batıya açılma noktasında bir köprü vazifesi görmekteydi ve Pamir'e ulaşım Kaşgar antik İpek Yolu güney geçiş hatları ile mümkündü. Kaşgar'ın konum olarak Kuzey İpek Yolu hattı üzerinde yer aldığından, İpek Yolu ticareti

²⁴Çin kaynaklarında "fengsui (烽燧)" olarak adlandırılmaktadır. Batı Bölgesi topraklarında Antik İpek Yolu güzergâhınca antik Han ve Tang Hanedanlığı dönemlerine ait bu yapıların kalıntılarını görmek mümkündür.

²⁵ Muaddere N. Özerdim, Çin Kaynaklarına Göre Çin Türkistan'ın Şehirleri, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, C. IX, Nu: 1-2, Ankara, 1951, s. 110.

²⁶ Liu, Jiu Tang Shu, s. 5303.

²⁷ Bugünkü Doğu Türkistan coğrafyası Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içinde yer almakta ve Çin idari yapısı içinde "Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi" olarak adlandırılmaktadır. Batısında Kazakistan, Kırgızistan, Afganistan ve Tacikistan; güney batısında Pakistan ve Hindistan; güneyinde Tibet; kuzeyinde Rusya ve Moğolistan ve doğusunda Çin ile komşudur (Yıldırım, Çin Kaynaklarına Göre..., s.91).

²⁸ Mallory, J. P., Mair, Victor H., The Tarim Mummies: Ancient China and the Mystery of the Earliest Peoples from the West, London: Thames & Hudson, 2000, s.77-81.

²⁹ Aurel Stein, "Memoir on Maps of Chinese Turkistan and Kansu : vol.1", <http://dsr.nii.ac.jp/toyobunko/VIII-5-B2-11/V-1/page-hr/0043.html.en> 03.02.2019 tarihinde erişilmiştir.

³⁰ Kürşat, Çin Kaynaklarına Göre...,s.50.

³¹ Ban Gu,Han Shu, Zhonghua Shuju, Juan 96 Xiyu Zhuan, Beijing, 1962, s. 3881.

³² Millward, James A., Eurasian Crossroads: A History of Xinjiang, Columbia University Press, 2007, s. 138.

çoğunlukla Yumen Geçidi (玉门关) ve Pamir Platosu (葱岭) üzerinden gerçekleşmiştir.³³ Diğer bir garnizon olan Karaşeh (Yanqi) sahip olduğu özel ulaşım güzergâhı, stratejik coğrafi konumu ve elverişli iklim koşulları ile Tang Hanedanlığı'nın Batı Bölgesi faaliyetinde önemli bir yere sahip olmuştur. Öncelikle Tang Hanedanlığı Gaochang'ı yenilgiye uğratarak Xizhou'a girmesinden sonra, Yanqi (Karaşeh) ulaşım güzergâhında yer almasından dolayı bu bölge Tang Hanedanlığı'nın sınır bölgesindeki savunma güzergâhı konumunda olmuştur. Yanqi (Karaşeh) hem konumu, hem de sahip olduğu iklimi sayesinde tarım için oldukça elverişli bir bölgedir. İmparator Taizong Anxi Dört Garnizon'u kurmasından sonra, Yanqi (Karaşeh) bölgesine çok sayıda savunma amaçlı asker göndererek askeri tarım topluluğu (tuntian) sistemini³⁴ kurmuştur. Bölgenin tarıma açılmasıyla öncelikle bölgeye savunma amaçlı gönderilen askerlerin yeme ve gıda ihtiyaçları karşılanmıştır. Daha sonra bölgede askeri tarım sisteminin gelişmesiyle Tang Hanedanlığı bölgede gittikçe yayılmış ve genişlemeye başlamıştır. Tarımın gelişmesi sonucunda bölge üzerine yapılan ticaret artmış, söz konusu askerlerin ihtiyaçları karşılandığı gibi aynı zamanda da bölge toplum ekonomisinin gelişmesine de katkıda bulunmuştur. Tarıma dayalı olarak hayvan yetiştiriciliği de gittikçe artmıştır.

Geçiş İzni Sistemi: *Guosuo Zhidu*

Tang Hanedanlığı Batı Bölgesi stratejisi kapsamında, sahip olduğu stratejik konumundan dolayı idari yönetim merkezini Anxi merkez olmak üzere kurmuştur. Bölge, elverişli tarım toprakları ve ılıman iklime sahip olmasının yanında, aynı zamanda İpek Yolu güzergâhlarının da kavşak noktasında yer almaktadır. Dolayısıyla Anxi'nin İpek Yolu ticaret rotalarının kesişim noktasında yer alması, Çin'in o dönemde bölgeye odaklanmasına ve bu yönde stratejiler izlemesine sebep olmuştur. Tang Hanedanlığın o dönemde izlediği stratejilerden biri de İpek Yolu güzergâhlarında gusuo (过所制度) geçiş izni sistemi kurmak olmuştur. Guosuo sistemi antik dönemde İpek Yolu güzergâhlarında ticaret yapan kişi ve kervanların geçiş izninin olduğunu gösteren bir belge niteliğindedir. Bu belge, güzergâhtan geçen kişinin ticari faaliyeti, ticaretini yaptığı eşyalar ve beraberinde bulunan kişiler hakkında bilgi veren bir belgedir.

Tang Hanedanlığı Anxi'de idari yönetim birimleri kurmasıyla İpek Yolu geçiş hatlarını kontrol altına almıştır. Farklı uluslardan gelen tüccarlar ve kervanlar kendilerine has, sahip oldukları eşyanın ticaretini yapabilmek ve aynı zamanda kendi eşyalarını Çin ipeği gibi değerli eşyalarla değiş-tokuş yapabilmek adına birbirleriyle rekabet halindeydiler. Dolayısıyla İpek Yolu güzergâhında hareketli bir ticari etkileşim söz konusu idi. O dönemde başkent Chang-an'dan yola çıkan birinin hanedanlığın kurduğu genel valilik merkezi ve aynı zamanda İpek Yolu güzergâhları kavşak noktasında yer alan Kuça'dan geçmesi gerekiyordu. Bu sebeple, Qiuci (Kuça) İpek Yolu üzerinde ticaret yapan tüccar ve kervanların uğrak noktası ve aynı zamanda geçmeleri gereken zorunlu bir güzergâhtı. O dönemde ticaret yapan kervanlar özellikle Soğdu tüccarlar, Kuça merkez olmak üzere kuzeye doğru Gongyue, doğuya doğru Gaochang rotasını sık sık kullanmışlardır.³⁵ Herhangi bir denetim veya kontrole tabi tutulmayan kervanlar güzergâh üzerinde kargaşaya sebep oluyordu. Aynı zamanda kervanların hat üzerinde sürekli olarak yer değiştirmesi hanedanlığı tedirgin ediyor ve hanedanlık kontrolü altında olan bölgelerde tedbir almak istiyordu. Bu sebeple geçiş izni sistemi o dönemde ticari faaliyette bulunan kervanların güvenliğini sağlamak, ticari faaliyetler ve kervanlar üzerinde söz sahibi olmak ve bu hat üzerindeki ticaretin hanedanlığın kural ve yönetmeliğine göre gerçekleştirilmesini sağlamak için oluşturulan bir sistemdir.

Tang Hanedanlığı, hat üzerinde gelip giden ve ticaret yapan tüccar ve kervanlar için ticaret yönetmeliği belirlemiş ve bu hat üzerinde faaliyette bulunan herkesin ticaret yönetmeliğindeki kurallara bağlı olarak hareket etmesini istemiştir. Güzergâh üzerinden geçen kişinin hangi ulustan olduğuna

³³ Silk Road Trade Routes. University of Washington. Retrieved August 25, 2007

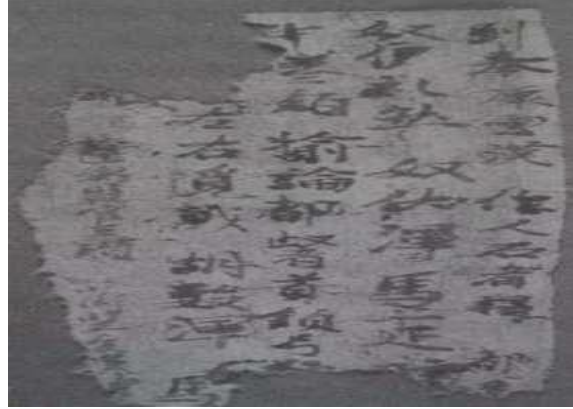
³⁴ Tun-t'ien 屯田 teriminin kelimesi kelimesine tercümesi “askeri kışla ve tarım”dır. Çin dışındaki bölgelerde konuşlanan Çin memur ve askerlerinin kurduğu bir tür toprak işletme sistemidir. Tımar sistemi şöyle işliyordu: İçinde gözetleme kulesi olan sınırdaki kışlalar sivil ve askeri tarım kolonileri ile destekleniyordu. Bu istihkâm hatlarının ardında Çin İmparatorluğu, Doğu Türkistan ile olan iletişimini sağlıyor, iskân siyasetini sürdürüyor ve kuzeyinden gelen saldırılara karşı umumi bir müdafaa temin ediyordu. Kurulan bu sistemde imparatorun başlamak üzere hanedan üyelerine, yüksek orun sahibi memurlara, soylulara, kurmay kademesindeki komutanlara ve benzeri kimselere toprak tahsis ediliyordu. Her bir toprak yıllık olarak verdiği tahıl miktarına göre tasnif edilmekteydi (Yıldırım, İlk Çin Yıllıkları..., s.22).

³⁵ Rong Xinjiang, Zhongguo Zhongguo Yu Sute Wenming, Sanlian Shudian, 2014, Beijing, s.126.

bakılmaksızın, kişinin hat giriş ve çıkışında geçiş izin belgesini hanedanlık bünyesinde görev yapan memura ibraz etmesi gerekiyordu.³⁶ Togan'ın belirttiği gibi bu durum tarih boyunca geçerli olmuştur. Eski çağlarda ticari ilişkiler, Türk tüccarları kervan ticareti çerçevesinde Çin'e giderek mal götürüp getirmeleri şeklinde gerçekleşmekte ve ticaretin koşullarını Çin'deki devlet belirlemektedir.³⁷ Hanedanlığın ticaret yönetmeliği ve geçiş izni sistemi kuralarına göre, hat üzerinde ticaret yapan tüccar ve kervanların geçiş izni sistemine kayıt yaptırarak geçiş izni belgelerini almaları gerekiyordu. Bu belgede tüccar ve kervanların beraberindeki kişiler ve aynı zamanda ticaretini yaptıkları eşyalar da kayıt altına alınıyor ve denetleniyordu. Da Tang Liu Dian kayıtlarında: "Bu hat üzerinden gelip giden yolcular ve beraberlerindeki eşya taşıyan at ve develer muhakkak guosuo geçiş izni onayından geçmesi gerekir." şeklinde geçmektedir.³⁸ Hat üzerinde herhangi bir hırsızlık ya da yağmalama olması durumunda ise hanedanlık tarafından müdahale ediliyor ve askeri güce başvuruluyordu. Hanedanlığın geçiş izni sistemine kayıt yaptırmayan ve geçiş izni belgesi olmayan kimselere ise hanedanlığın yönetim kurallarına uymamalarından ötürü ticaret yönetmeliğince yaptırım uygulanmıştır.

Geçiş izni belgesi, güzergâh üzerinde ticaret yapan kervan ve tüccarların kimliği ve aynı zamanda ticaret yapabileceklerine dair lisans işlevi de görmektedir. Bu belge güzergâhtan geçen kişinin hangi ulustan olduğunu, ticaretini yaptığı hangi eşyayı taşıdığını ve beraberinde kimlerin olduğunu gösteren bir belgedir. Bu belge iki nüsha olarak düzenlenmekte ve belgenin aslı hanedanlık tarafından görevlendirilen memur tarafından mühürlenmektedir. Geçiş izninin bir aylık geçerlilik süresi olmakla beraber, bu belgeyi almak ve başvurmak için bazı şartlar bulunmaktadır. Öncelikle, geçiş izni belgesini almaya başvuran kişi güzergâh üzerinden geçme gereğini, aynı zamanda adı soyadı, yaşı gibi bilgileri kaydı yapan memura ibraz etmesi gerekmektedir. Geçiş izin sistemine başvuran kişi beraberinde bulunan kişilerin bilgilerini ve ticaretini yaptığı, taşıdığı eşyanın menşei ve miktarı hakkındaki detaylı bilgileri de ibraz etmesi gerekmektedir. Son olarak, güzergâh üzerinden gelip giden tüccar ve kervanların yük ve eşya taşımak için beraberlerinde bulunan at ve develer için de onay olması gerekmektedir.³⁹

Orta Asya arkeolojik keşifleri ile tanınan ünlü İngiliz Arkeolog ve Coğrafyacı Aurel Stein (1862-1943) Mazar Tagh'da geçiş izni sistemine dair belgeyi keşfetmiştir. (Resim:1) Aşağıda Stein'in keşfettiği geçiş izni belgesinin Çince orijinal kaydı⁴⁰ ve Türkçe tercümesi yer almaktadır.

Resim 1: Hoten Mazatage'da Çıkarılan Guosuo Geçiş İzni Belgesi Orijinal Kaydı⁴¹

³⁶ Guo Pingliang, Tang Chao Wang Feng Xian Bei Zhuo An Shu Kao Shi Tang Dai Xiyu Lulu Jiaotong Yunshu Chu Tan'', Zhongguo Shi Yanjiu , 1986, Sayı: 1, s. 136-145.

³⁷ İsenbike Togan, Türk-Çin İlişkilerinde Ticaretin Rolü, Türkiye'de Çin'i Düşünmek: Ekonomik, Siyasi ve Kültürel İlişkilere Yeni Yaklaşımlar'', Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2013, s.12.

³⁸ Guang Chi Qian Long, Da Tang Liu Dian, Neitian Zhi Xiong, Bu Ding, Guang Chi Xueyuan Shiye Bu Kanxing, 1973.

³⁹ Li Yehong, Tang Chao Sichou Zhilu Maoyi Guanli Falü Zhidu Tanxi Yi Guosuo Weilie, Wuhan Ligong Daxue Xuebao, 22.cilt Sayı:5,Wuhan, 2019, s. 135 -136.

⁴⁰ Geçiş izni sistemine dair orijinal belge ilgili kaynaktan alınmıştır: Wu Fangsi, Sitanyin Di Sancı Zhongya Kaogu Suo Huo Hanwen Wenshu, Juan 2,Shanghai Cishu Chubanshe, Shanghai, 2005, s. 217.

⁴¹ Tang Bie Qin Zou Kang Yunhan wenshu, M. Tagh, Bian Hao: Or.8212/1557.

Çince Orijinali

前缺

- 1 别奉 (奏) 康云 汉 作人石者揭 都多 [
- 2 奴伊礼然 奴伏浑 马一匹驴 [
- 3 牛叁头 瑜论都督首领弓弩 [
- 4 左右觅战 胡数浑 马 [
- 5 连衡监官王瓚 欣衡监官口口 [

Türkçe Çevirisi:

1. Kang Yunhan, belge oluşturan memur: Shi Zhejie
2. Yi Liran, Fuhun adlarında köle, bir at ve bir eşek
3. Üç baş inek, Yulun adında idari memur, yay (harp aleti)
4. Etraflıca arandılar, yabancılar ve at çamur içinde kaldı
5. Denetleyen memur Wang Zan

Stein'in keşfettiği guosuo geçiş izni kaydına dair belgenin ilk satırında hanedanlık tarafından görevlendirilen ve belge kaydını yapan memurların ad ve soyad bilgisi yer almaktadır. İkinci satır güzergâh üzerinden geçiş yapan ve geçiş izni almak için başvuran kişinin beraberinde olan kişiler ve eşyalar hakkında bilgi vermektedir. Belgeden geçiş izni almak isteyen kişinin yanında Yi Liran ve Fuhun adında iki köle, aynı zamanda bir eşek ve bir at olduğu anlaşılmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere tüccarların beraberinde yanlarında olan kişiler, eşyalar ve yükleri taşıyan hayvanlar kayıt altına alınmıştır. Ticaret faaliyetinde bulunan tüccarın beraberinde köle bulundurması, köle ticaretinin yapıldığı ya da kölelerin çeşitli eşyalar ile değiş tokuşunun yapılmış olabileceğinin bir göstergesi şeklinde değerlendirilebilir. Üçüncü satırda üç baş inek ve bir harp aletinden bahsedilmektedir. O dönemde at ve eşek eşya ve yük taşımada kullanıldığından ticari faaliyetlerde önemli bir yere sahiptir. Geçiş izni kayıt belgesinde tüccar ya da kervanın taşıdığı eşyaların menşei ve hakkında da bilgi verilmiştir. Dördüncü satırda sağ ve solun etraflıca arandığı, yabancıların ve atların çamura bulandığı yazmaktadır. Beşinci satırda ise kontrol eden ve denetleyen memurun adı belirtilmiştir. İlgili kayıta güzergâh üzerinden geçiş yapan, hu (胡) olarak kaydedilen kişi Çin'in Han ulusu dışında olan yabancılar için kullanılan bir tabirdir. Dördüncü satırda belirtildiği üzere yabancıların ve atın çamur içinde kalması kaydı yapan memurun geçiş yapan yabancıya karşı askeri güç uygulamış olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Nitekim daha önce belirttiğimiz gibi hanedanlığın belirttiği geçiş izni kurallarına uyulmaması durumunda hanedanlık tarafından çeşitli yaptırımlar uygulanmaktadır.

Turfan'da Tang Chuigong Yuannian (唐垂拱元年) kayıtlarında da geçiş iznine dair bir belge keşfedilmiştir. İlgili belge hanedanlığın kontrolü altında olduğu güzergâhtan geçenlerin geçiş izni kaydı hakkında detaylı bilgi vermektedir. İlgili kaydın Çince orijinal kaydı⁴² ve Türkçe çevirisi ise şu şekildedir:

Çince Orijinali:

上略

1. 康尾义罗施年卅作人曹伏磨
2. 婢可婢支 驴三头 马一匹

⁴² Geçiş izni sistemine dair orijinal kayıt ilgili kaynaktan alınmıştır: Tang Zhangru, Tulufan Chutu Wenshu, Wenwu Chubanshe, Xinjiang, 1992-1996, s. 88-94.

3. 吐火罗拂延年卅 奴突蜜
4. 奴割逻吉 驴三头
5. 吐火罗磨色多
6. 奴莫贺咄
7. 婢颯婢

(下略)

Türkçe Çevirisi:

(Üst kısım)

1. Kang Weiyi 30 yaşında, memur: Cao Fumo
2. Köle bir kız, üç baş eşek ve bir baş at
3. Tokharlar'dan olan 30 yaşında köle Tumi
4. Köle Geluoji, üç baş eşek
5. Tokharlar epey sorun çıkardı
6. Köle Moheduo
7. Köle kıza el konuldu

(Alt kısım)

Turfan'da keşfedilen bir diğer geçiş izni belgesinde yer alan bilgilerde ilk satırda güzergâhtan geçen kişinin ve belgeyi düzenleyen memurun ad ve soyad bilgisi yazmaktadır. İkinci satırda geçiş belgesi almak için kayıt yaptıran kişinin yanında bulunan kişiler ve eşyalar hakkında bilgi verilmiştir. Burada köle bir kız, üç adet eşek ve bir adet de atın olduğu yazmaktadır. Üçüncü satırda, Tokharlar'dan gelen 30 yaşında köle ve adı yazmaktadır. Dördüncü satırda yine geçiş izni belgesine başvuran ve bu güzergâhtan geçen kişinin beraberindeki kölenin adı ve yanında bulunan üç adet eşek olduğu belirtilmiştir. Beşinci satırda, Tokharlar'ın sorun çıkardığı belirtilmiştir. Altıncı satırda yine geçiş yapan kişinin beraberinde bulunan köle belirtilmiştir. Son satırda da köle kıza denetleyen memur tarafından el konulduğu belirtilmiştir. Son satırda denetleyen memur tarafından, geçiz izni belgesi almak için kayıt yaptıran kişinin beraberinde getirdiği köleye el konulması hususunda herhangi bir gerekçe belirtilmemiştir. Burada kontrol eden ve kaydı yapan memur, tüccar tarafından sunulan bilgilerin doğruluğundan endişe etmiş olabilir ya da beraberinde bulunan kölelerin yağmalama gibi usulsüz yollarla elde etmiş olduğunu da öğrenmiş olabilir. Tüm bunlar ihtimal olmakla beraber, geçiş izninde konuya dair herhangi bir gerekçe belirtilmemiştir.

SONUÇ

Çin'in altın çağını yaşadığı ve birçok farklı alanda gelişmelerin yaşandığı Tang Hanedanlığı dönemi, Çin'in yabancı uluslarla en çok etkileşimde bulunduğu dönemdir. Çin'in antik İpek Yolu stratejisi, Çin tarih kayıtlarında Batı Bölgesi olarak adlandırılan bölge ile yakından ilişkilidir. Nitekim Batı Bölgesi İpek Yolu güzergâh ve hatlarının kesişim noktasıdır. Bu sebeple Çin, antik dönemde Batı Han Hanedanlığı imparatoru Han Wu Di döneminden itibaren bölgeye odaklanmış ve bu doğrultuda stratejiler izlemiştir. Han Wu Di'nin hanedanlıkta görevli Zhang Qian'i elçi olarak Batı Bölgesi'ne göndermesiyle başlayan Çin'in Batı Bölgesi politikası, Çin'in Tang Hanedanlığı döneminde de devam etmiştir. Çin'in antik dönemde, Batı Han Hanedanlığı ve Tang Hanedanlığı dönemlerinde izlediği Batı Bölgesi stratejisi aslında hanedanlığın karşı karşıya geldiği uluslara karşı izlediği politika doğrultusunda oluşturulmuştur. Öyle ki, Batı Han Hanedanlığı imparatoru Han Wu Di Hunlardan gelen akınlara engel olmak amacıyla bölgeye elçi göndermiştir. Yine Tang Hanedanlığı döneminde Göktürkler'den gelen akınlara bir son vermek amacıyla Batı Bölgesi'nde stratejiler izlenmiştir. Çünkü, Sui Hanedanlığı son dönemlerinde Batı Göktürkleri güçlenmeye başlamış ve Batı İpek Yolu güzergâhının tamamı Batı Göktürkleri'in kontrolü altında olmuştur. Bu sebeple hanedanlığın sınırlarına yapılan akınlara son vererek Göktürkler'e karşı çıkmak ve aynı zamanda İpek Yolu geçiş güzergâhlarını kontrol etmek amacıyla özellikle imparator Tai Zong döneminde Batı Bölgesine odaklanılmıştır. Dolayısıyla, Çin'in

antik dönemde Batı Bölgesinde oluşturduğu ve izlediği stratejiler Batı Han Hanedanlığı’nda Hunlar, Tang Hanedanlığı’nda Göktürkler ile olan ilişkilerinin bir sonucudur.

Tang Hanedanlığı döneminde İmparator Tai Zong, Batı Bölgesini ve İpek Yolu güzergâhlarını kontrol altına almak ve bu güzergâh üzerinde gerçekleştirilen ticari faaliyetlerde söz sahibi olmak için bölgede aktif bir strateji izlemiştir. Bu bağlamda, İmparator Tai Zong İpek Yolu’nun kavşak noktası olan Kuça’da Anxi Genel Valilik idari yönetim birimini kurmuştur. Daha sonra stratejik konuma sahip olan Kuça’da Genel Valilik birimi altında *sizhen* olarak adlandırılan dört garnizonu kurmuştur. Hanedanlığın izlediği bu strateji Tang Hanedanlığı’nın sınır hattını batıya doğru genişletmek istemesinin bir sonucudur. Nitekim, Batı Bölgesi verimli tarım toprakları olan, coğrafi yapısından ötürü stratejik konuma ve değerli maden rezervlerine sahip bir bölgedir. Bu bölgeyi ve İpek Yolu ticaret hatlarını kontrol altına almanın yolu Batı Göktürkleri yenilgiye uğratmadan geçtiği için, hanedanlığın izlediği bu strateji askeri ve savunma amaçlı bir stratejidir. Anxi Genel Valilik merkezinin Xizhou ve Qiuci arasında sürekli olarak yer değiştirmesi ve hatta bazı dönemlerde birimlerin yönetiminin hanedanlıktan çıkması o dönemde Tang Hanedanlığının Göktürk ve Tibet gibi uluslarla çekişmede olduğunun göstergesidir. Genel Valilik idari merkezinin sürekli olarak yer değiştirmek zorunda kalması, hanedanlığın izlediği stratejinin sürekliliği olmadığı şeklinde değerlendirilebilir.

İpek Yolu güzergâhlarında Han Hanedanlığı döneminde uygulanmaya başlayan *geçiş izni sistemi (guosuo)* Tang Hanedanlığı döneminde de uygulanmaya devam etmiştir. Bu dönem İpek Yolu güzergâhlarında ticari faaliyetlerin yoğun olarak gerçekleştiği bir dönemdir. Tang Hanedanlığı döneminde, hanedanlığın kontrolü altında olan güzergâhlarda geçiş izni sisteminin uygulanmasıyla, hanedanlık güzergâh üzerinde söz sahibi olmak istemiş ve aynı zamanda İpek Yolu güzergâhlarındaki farklı uluslar tarafından gerçekleştirilen ticari faaliyetlerin Tang Hanedanlığı ticaret yönetmeliğine uygun olarak gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Ticaret yapan kervan ve tüccarlardan hat girişinde geçiş izni sistemine kayıt yaptırmaları ve hattın çıkışında da bu belgeyi ibraz etmeleri ticari faaliyetlerin hanedanlık tarafından yönetildiğinin bir göstergesidir. Hanedanlığın hat üzerinde ticari faaliyet yapanların bilgilerini ve aynı zamanda beraberinde bulunduğu kişileri, yükleri taşıdıkları hayvanları ve ticaretini yaptıkları eşyaların detaylı bilgilerini kayıt altına alması, hat üzerinde ticari faaliyetlere bir düzen getirip ticaretin daha güvenli bir şekilde yapılmasını sağlarken, aynı zamanda hanedanlığın ticari faaliyetlerde tek söz sahibi olmak istemesinin de bir sonucudur. Öte yandan, Tang Hanedanlığı döneminde geçiş izni sistemi ile tüccar ve kervanlara karşı sert ve kuralcı bir yönetmelik uygulansa da, bu tutum kervanların ticaretini yaptıkları eşyaların yağmalanmasına engel olmuştur. Bu durum da İpek Yolu ticaretinin gelişmesine katkı sağlamıştır.

Yayın Tarihi	26 Haziran 2023
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: Bir İç Hakem (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: Üç Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması	Yapıldı-Turnitin
Etik Bildirim	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

Date of Publication	26 June 2023
Reviewers	Single Anonymized - An Internal (Editor board member) Double Anonymized - Three External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Complaints	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

KAYNAKÇA

- Ahmet Taşağıl, *Gök-Türkler 1-2-3*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2018.
- Ban Gu, *Han Shu*, Zhonghua Shuju, Juan 96 Xiyu Zhuan, Beijing, 1962.
- Chen Yinke, *Tang Dai Zhengzhi Shi Shulun Gao*, Beijing: Shangwu Yinshu Guan, 2017.
- Deng Guangming, *Zhongguo Lishi Da Cidian*, Shanghai Cishu Chubanshe, Shanghai, 1984.
- Guang Chi Qian Long, *Da Tang Liu Dian*, Neitian Zhi Xiong, Bu Ding, Guang Chi Xueyuan Shiye Bu Kanxing, 1973.
- Guo Pingliang, "Tang Chao Wang Feng Xian Bei Zhuo An Shu Kao Shi Tang Dai Xiyu Lulu Jiaotong Yunshu Chu Tan", *Zhongguo Shi Yanjiu*, 1986, Sayı: 1, s. 136-145.
- İsenbike Togan, *Türk-Çin İlişkilerinde Ticaretin Rolü, Türkiye'de Çin'i Düşünmek: Ekonomik, Siyasi ve Kültürel İlişkilere Yeni Yaklaşımlar*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2013.
- Kürşat Yıldırım, "İlk Çin Yıllıklarında Geçen Doğu Türkistan Tarihine Dair Bazı Hususi Terimler I", *Avrasya Terim Dergisi*, 2(2): 20- 25, İstanbul, 2014.
- Kürşat Yıldırım, *Çin Kaynaklarına Göre Hunlar ve Gök-türkler Döneminde Türkistan'ın Tarihi Coğrafyası*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.
- Li Mingwei, *Sichou Zhilu Maoyi Shi*, Gansu Renmin Chubanshe, Gansu, 1997.
- Li Yehong, "Tang Chao Sichou Zhilu Maoyi Guanli Falü Zhidu Tanxi Yi Guosuo Weilie", *Wuhan Ligong Daxue Xuebao*, 22.cilt Sayı:5, Wuhan, 2019, 135-136.
- Lin Kouqun, *Tangdai Tubo Shi Yanjiu*, Lianjing Chubanshe, 2011.
- Liu Xu, *Jiu Tang Shu*, Zhonghua Shuju, Beijing, 1975.
- Mallory, J. P., Mair, Victor H., *The Tarim Mummies: Ancient China and the Mystery of the Earliest Peoples from the West*, London: Thames & Hudson, 2000.

- Muaddere N. Özerdim, “Çin Kaynaklarına Göre Çin Türkistan’ın Şehirleri”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi*, C. IX, Nu: 1-2, Ankara, 1951.
- Ouyang Xiu, *Xin Tang Shu*, Zhonghua Shuju, Beijing, 1975.
- Rong Xinjiang, *Zhongguo Zhongguo yu Sute Wenming*, Sanlian Shudian, Beijing, 2014.
- Rong Xinjiang, *Zhongguo Zhongguo yu Wailai de Wenming*, Sanlian Shudian, Beijing, 2014.
- Sema Gökenç Gülez, X.Cilt Türk Dünyası Tarihi, *İpek Yolu’nun Öncüsü Zhang Qian’in Batı Bölgesi Seyahati ve Hun Çin İlişkisine Etkileri*, Ankara, 2022.
- Sima Qian, *Shiji*, Zhonghua Shuju, Beijing, 1959.
- Tang Bie Qin Zou Kang Yunhan wenshu, M. Tagh, Bian Hao: Or.8212/1557.
- Tang Zhangru, *Tulufan Chutu Wenshu*, Wenwu Chubanshe, Xinjiang, 1992-1996.
- Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.
- Wu Fangsi, *Sitanyin Di Sancı Zhongya Kaogu Suo Huo Hanwen Wenshu*, Juan 2, Shanghai Cishu Chubanshe, Shanghai, 2005.
- Wu Yugui, *Tujue Kehan Guo Yu Sui-Tang Guanxi Shi Yanjiu*, Shangwu Yinshuguan, Shanghai, 2017.
- Xiang Da, *Tang Dai Chang-an yu Xiyu Wenming*, Xuelin Chubanshe, Shanghai, 2017.
- Xu Xuya, *Tang Dai Sichouzhilu Yu Zhongya Shidi Congkao – Yi Tang Dai Wenxian Wei Yanjiu Zhongxin*, Shangwu Yinshu, Beijing, 2015.
- Yu Taishan, *Xiyu Tongshi*, Zhongzhou Guji Chubanshe, Zhengzhou, 2003.